

MEGTALÁLT REALIZMUS

RAVASZ ÁBEL

Romsics Gergely:

A lehetetlen művészete

Osiris, Budapest, 2009. 256 oldal, 2980 Ft

„Az amerikai külpolitika-elmélet első, markáns arcu-
lattal rendelkező iskolája klasszikus realizmus néven
vált ismertté.” A hátszöveg első mondatának, de akár
a teljes szövegnek tanúsága szerint is a nemzetközi
kapcsolatok klasszikus realista iskolájáról szóló,
magyar nyelvű monográfiával van dolgunk. A helyzet
azonban a szövegben elmerülve ennél bonyolultabbnak
mutatkozik: legalább három, egymással rokon,
azonban korántsem azonos szerzői szándék bonta-
kozik ki, amelyek közül csupán az egyik a klasszikus
realista iskola rekonstrukciója. Ez sajnálatos hibának
tűnik: Romsics Gergely alapos, pontos és naprakész
munkája ugyanis éppen a szerzői és az olvasói szándék
találkozásának pontján a leginkább sebezhető.

A gazdag bibliográfiával együtt valamivel több mint
250 oldalas könyv bevezetőre és kilenc fejezetre osz-
lik. Gerincét valóban az első nyolc fejezet fő témája,
az nemzetközi kapcsolatokról való gondolkodás klasz-
zikus realista iskolájának rekonstrukciója teszi ki.
A szerző precíz és átgondolt munkát végez, megfe-
lelő mennyiségű irodalmat idéz állításainak védel-
mére mind a klasszikus realista, mind a strukturális
realista irányzat képviselőitől és egyéb szerzőktől is.
Célkitűzését többször is összefoglalja, a leghatározot-
tabb formában talán a IX. fejezet elején: meg kíván-
ja tisztítani a klasszikus realizmust a hozzá sokban
hasonló, ám Romsics szerint tőle paradigmátiku-
san eltérő strukturális realizmustól, elsősorban tudomá-
ny- és eszmetörténeti eszközökkel.

A program első lépése a klasszikus realizmus törté-
netének bemutatása. A bevezetés ennek megfelelően
a realista beszédmód kialakulásának történetét, majd
evolúcióját mutatja be, a legnagyobb hangsúlyt a rea-
lista szókincs eredete, a Waltzhoz¹ köthető fordulat (a
strukturális realizmus megjelenése) és Wendt² kriti-

kája (a konstruktivista és egyéb posztpozitivisták isko-
lák genezise) kapja benne. Az iskola történetének
bemutatását ígérő első fejezet a kezdeteket, némileg
egyszerűsítve, a második világháború után kialakult
politikai térben a hidegháború szelét egyre határo-
zottabban érzékelő amerikai szerzők (Morgenthau,
Kennen, Kissinger, Niebuhr) munkáiban találja meg.
Ez a jelentős, részben emigránsokból álló, a XX. szá-
zad elejének európai eseményein szocializálódott cso-
port az amerikai excepcionalizmussal a klasszikus
diplomácia örökségét állította szembe, azaz az Egye-
sült Államok helyének és szerepének szabályszerű
meghatározhatóságát a nemzetközi rendszerben.
Romsics ezen a ponton szinte azonnal defenzívába
megy át, amennyiben kijelenti, hogy a realizmus nem
azonosult az ezután (és ezáltal) kialakuló politikai
kultúrával, sőt annak (egyik) ellenzékét jelentette. A
mccarthyizmusért és a hozzá hasonló vadhajtásokért
a szerző közvetve a klasszikusok állításait radikálisan
értelmező „hiperrealista” szellemi környezetet hibá-
ztatja. Sajnálatos, hogy ez a (történeti szempontból)
fontos momentum csupán pár sor erejéig jelenik meg
a szövegben: a „mítoszokkal való leszámolás” dekla-
rált szándéka megkívánná mind a „hiperrealizmus”
fogalmának, mind a klasszikus elmélet ehhez való
hozzájárulásainak pontosabb rögzítését – már csak
azért is, mert a későbbiekben Carl Schmitt ugyanezt
az aluldefiniált jelzőt kapja. Meg kell azonban jegyez-
nünk, hogy a figyelmes olvasó számára legalább az
utóbbi kérdés kielégítően tisztázódik.

A klasszikus realizmus „leáldozása” a hetvenes
években következik be: a már említett waltzi, struk-
turalista kritika hatására a klasszikus iskola a háttérbe
szorult, és csaknem megszűnt, mígnem 2001 után a
posztmodern államiság kritikája, valamint az ún. „ter-
rorellenes háború” értelmezése ismét felszínre hozta a
klasszikus realista alapvetéseket. Már a bevezetésben
is szó esik arról, hogy 1990 és 2001 óta a nemzetközi
kapcsolatok világa összetettebbé és problematikusab-
bá vált, az etika kérdésének újbóli központisága pedig
igényt teremtett a pozitivisták módszertan kialakulását
megelőző iskolák eredményeinek újrahasznosítására.
Romsics Oakeshott és Collingwood neotradicionaliz-
musának feltámasztása mellett ilyenként jelöli meg a
klasszikus realisták konstruktivista újraolvasását is. Ez
a két szövegrész két, az olvasó számára egészen eddig
rejtve maradó szerzői program „beismerését” tartal-
mazza, amelyekre sem a hátapon, sem a bevezetőben
nincs utalás, bár a szövegben előrehaladva fokozato-

1 ■ Kenneth Waltz (1924) amerikai politológus, a nemzetközi
kapcsolatok strukturális realista (neorealista) iskolájának egyik
megteremtője. A szóban forgó mű: Kenneth Waltz: *Theory of
International Politics*. McGraw-Hill, New York, 1979.

2 ■ Alexander Wendt (1958) német politológus, a konstruktivista
iskola egyik kulcsfigurája. A kritikáért lásd: Alexander Wendt: *The
Agent-Structure Problem in International Relations Theory*. *Inter-
national Organization*, 41 (1987), 335–370. old., illetve uő.: *Anar-
chy is What States Make of It: The Social Construction of Power
Politics*. *International Organization*, 46 (1992), 384–396. old.

san ezek veszik át a hatalmat, sőt maguk alá rendelik az első, deklarált célt.

Az első ilyen kivehető programpont a klasszikus realista szókincs és etika beépítése a konstruktivista hagyományba. Ezen célkitűzés előzménye Samuel Barkin amerikai politológus beszédes című *Realista konstruktivizmus* című munkája, amely a konstruktivista episztemológia és a realista elmélet összeegyeztethetősége, sőt összeházasításának haszna mellett érvelt.³ Barkin ezzel szembefordult a strukturalista realista iskolával, amely képtelen a moralitást és a politikát egy modellben kezelni. Ez a gondolatmenet Romsics munkájában annak ellenére is kitapintható, hogy a szerző nem, vagy csak alig fejt ki, pedig ez a felismerés produktívabbá tesz számos szövegrészt, mint például azt a IV. fejezetet, amelynek tétje kifejezetten a realista iskola három nagy elméleti elődjének (Thuküdidész, Machiavelli, Hobbes) „visszaszerzése” a klasszikus iskola (és ezáltal a konstruktivizmus) számára.

Egy másik olvasat a 2001 utáni politikai rend és a nemzetközi kapcsolatok tudományában beálló, az etikával kapcsolatos fordulatot hangsúlyozza. A későbbi fejezetekben Romsics nyíltan vállalja is ezt: könyve utolsó bekezdésének tanúsága szerint a klasszikus realizmus „a külpolitikai gyakorlat újragondolásával kísérletezett, és ezek eredményeként a totalitáriánus rendszerek és a totális háború” (237. old.) töredékes kritikájáig jutott el. Romsics az utolsó fejezetben a klasszikus realistákat (és különösen Morgenthaut) Huysmans, Derrida és Agamben oldalán küldi harcba Carl Schmitt és szuverenitásfogalma ellen. A szöveg több helyütt is figyelmeztet az utolsó fejezet későbbi tartalmára, ezzel lehetővé téve az előrelátó olvasatot. Ezek a figyelmeztetések azonban korántsem nyilvánvaló helyeken találhatók. Carl Schmitt nevének első említésére a bevezető utolsó bekezdéséig, azaz a 29. oldalig kell várnunk, ott azonban legalább kiderül, hogy a könyv végén meghatározónak bizonyul majd a schmitti és a klasszikus realista álláspont közötti eltérés. Ezzel Romsics leginkább a saját könyve szélesebb körű terjedésének árt: feltételezhetően a nemzetközi kapcsolatok paradigmái iránt érdeklődő, ezért a könyvét kézbe vevő olvasók többsége legalább érdekes gondolatmenetnek, de valószínűleg inkább meghatározó kérdésnek tartja majd a Schmitt-tel vitázó diskurzus frontvonalára tett kirándulást, viszont a cím és az ajánló alapján alighanem kevés, egyébként Schmitt szuverenitáselmélete (és annak kritikája) iránt érdeklődő jut majd el ehhez a számára is bőséges muníciót tartogató könyvhöz.

Ezen kitérő után térjünk vissza a könyv gondolatmenetéhez az I. fejezet végétől folytatva. A klasszikus realista iskola központi gondolataként mutatja be Romsics a stabil anarchiaként definiált nemzetközi kapcsolatrendszer és az átmeneti újraszabályozására tett kísérlet vizsgálatát. A II. fejezet tovább cizellálja, és hatalmas mennyiségű forrás felvonultatásával alá is támasztja a szerzőnek a klasszikus realizmusról alkotott, három fő állításon alapuló képét. Az

első: az iskola a nemzetközi kapcsolatok és az emberi viszonyok konfliktusosságából indul ki. Az ezzel kapcsolatos vitát Romsics a „wilsonizmus” és a realista szerzők közti harcként írja le, kiemelve azonban azt a fontos tény, hogy a Woodrow Wilson amerikai elnök nevével fémjelzett idealizmus jelentős mértékig realista konstrukció, amely Kennan⁴ és társai számára megteremtette a szembehelyezkedés lehetőségét és a saját állítások kifejtésének terét. A realizmus mindenestre elutasítja a világbéke felé haladás (irénizmusával és legalizmusával jellemezhető) iskoláját, mivel a nemzetközi kapcsolatok keretét a hobbesi természeti állapothoz hasonló helyzetnek látja. A második állítás, avagy vita a pozitív tudományosság elfogadása és elutasítása körül formálódik. A szerző Morgenthau⁵ és még inkább Morton Kaplanre támaszkodva mutatja be, hogy a klasszikus iskola ebben az ügyben az emberi cselekvéssel szorosan összefüggő kontingens tudás mellett tette le a voksát.⁶ A harmadik állítás szerint a klasszikus iskola lehangsúlyosabb eleme az erőegyensúly (*balance of power*) elmélete, amely egyrészt a nemzetközi rendszer anarchikus jellegét, másrészt pedig a diplomácia fontosságát is tartalmazza.

Ez a rész gyakorlatilag előkészíti a terepet a III. fejezet számára, amelyben a szerző hozzáfekszik a klasszikus és a strukturalista realista elméletek közti, aránylag éles választóvonal meghúzásához. Erre a monográfia tárgyának lehatárolása mellett a konstruktivizmussal való kommunikáció miatt is szükség lehetett. Romsics először az általa elutasított, „egy realizmus, több perspektíva” nézőpont követőinek érvelését mutatja be, akik szerint a klasszikus és a strukturalista realizmus egyetlen paradigma részét alkotják, ahol az előbbi az utóbbi meghaladását jelenti. Ezzel szemben a szerző – Richard K. Ashley munkájára⁷ támaszkodva – négy olyan fontos különbséget jelöl meg, amelyek miatt a két külön paradigma elmélete mellett teszi le a voksát. Egyrészt a klasszikus iskola hajlandó „benézni” az államok belsejébe, és a szereplők sajátos körülményeit figyelembe vevő, komplex modellt párosítja átfogó törvényekkel. Másrészt a klasszikus realizmus képes a társadalmi gyakorlatok történelembe ágya-

3 ■ Samuel Barkin: *Realist Constructivism*. *International Studies Review*, 5 (2003), 325–342. old.

4 ■ George F. Kennan (1904–2005) amerikai diplomata és politológus, az USA hidegháborús stratégiájának egyik kidolgozója. Nevéhez fűződik többek között az ún. „feltartóztatási doktrína” kidolgozása is.

5 ■ Hans Morgenthau (1891–1967) német születésű amerikai politológus, a nemzetközi kapcsolatok (klasszikus) realista irányzatának képviselője. Elméletének magjáról l. Hans J. Morgenthau: *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*. A. A. Knopf, New York, 1985.

6 ■ Morton A. Kaplan: *The New Great Debate: Traditionalism vs. Science in International Relations*. *World Politics*, 19 (1966), 1–20. old.

7 ■ Richard K. Ashley: *The Poverty of Neorealism*. *International Organization*, 38 (1984), 237. old.

8 ■ Stefano Guzzini: *Realism in International Relations and International Political Economy: The Continuing Story of a Death Foretold*. Routledge, London, 1998.

zott elemzésére, ellentétben az általános stratégiákat kereső strukturalistákkal. Harmadrészt Ashley szerint a klasszikus realizmus meglátatja a hatalom különféle eszközeinek eltérő alkalmazhatóságát is, ellentétben a strukturalista elmélettel. És végül: a klasszikus nézet a politikát nem kényszerpályák és törvényszerűségek csupasz terepének látja, hanem folyamatok, történelem és praxisok összességének. Romsics ezeket az eltéréseket elegetően nagyra látja ahhoz, hogy elvesse az „egy realizmus” elvét, jóllehet a közös paradigma mellett érvelők (leginkább Stefano Guzzini⁸) állításait sem akarja megcáfolni. Romsics állásfoglalása tehát a fair play jegyében történik: az övével ellentétes álláspontot egyenértékűként bemutatva teszi le a voksát a másik mellett. Ez a korrektség (talán Carl Schmitt politikai állásfoglalásának kategorikus elutasításától eltekintve) az egész könyvön végigvonul, és egyik nagy erőssége.

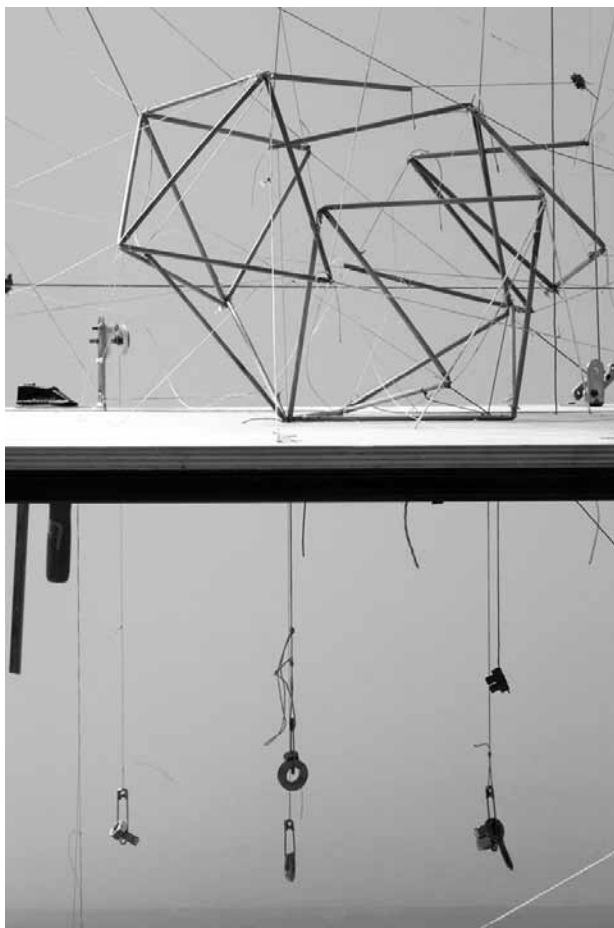
A futólag már említett IV. fejezet tétje a realizmus három előfutárának „visszaszerzése” a már elkülönített klasszikus iskola (és ezzel közvetve a konstruktivizmus) számára. A fejezet kisé megszakítja a narratívát lendületét, beiktatását azonban érthetővé teszi a klasszikus realizmus identitásának rekonstrukcióját. Az újraolvasás során a „posztmodern” Thuküdidész, Machiavelli és Hobbes alternatív értelmezése bontakozik ki. Romsics különösen Thuküdidészről szólva van elemében – a klasszikus görög műveltség referenciáinak gyakori használata egyébként is jellemzi a szöveget, néhol már-már az öncélúság határát súrolva. A legkevésbé relevánsnak az egyébként is a legrövidebbre fogott Machiavelli-rekonstrukció tűnik.

A kisebb intermezzo után következik a klasszikus realizmus „használatos elemeinek” értelmezése (V–VIII. fejezet). Az V. fejezet a nemzeti politika dualista értelmezését fejti ki: az emberi cselekvés külső korlátai alkotják azt az első szintet, amelyre azután ráépül a kognitív univerzum. Azaz a természetes és meghaladhatatlan korlátok, valamint az egyének (és

csoportok) vélekedései és szándékai egyszerre, párhuzamosan vannak jelen a politikai életben. A Max Weber-i hagyományra épülő elméletet az ebben a fejezetben sokszor talán feleslegesen komplexsége való, az olvasótól szoros figyelmet megkövetelő szöveg Reinhold Niebuhr elméletei nyomán bontja ki, eljutva addig az állításig, hogy az államférfi olyan környezetben kénytelen tevékenykedni, amely a saját morálisásával ellentétes módon tökéletlen és erkölcslen.

Ez az ontológiai kettősség az ún. biztonságdilemma kérdésében is tetten érhető, amely a kölcsönös bizalmatlanság miatt fegyverkezést, feszültségeket és háborús spirált jósol a nemzetközi politika térben még akkor is, ha egyébként egyetlen fél sem tervez(ett) agressziót. A biztonságdilemma kérdése egyben megágyaz a VI. fejezet témájának, azaz az erőegyensúly kérdésének, amely itt a klasszikus iskola központi elemeként jelenik meg. Ebben a fogalomban látja a szerző a kora újkori rugalmas, a rendszer stabilitásának mindenkor visszaállítására törekvő külpolitika örökösét. A fejezet során egyértelművé válik, hogy bár a szigorúan elméleti Romsics sem unalmas, a történeti példákkal operáló Romsics már igazán elemében van, a szövegbe beépített példák pedig nagyban segítik az előzőleg helyenként rendkívül sűrűvé váló

szöveg befogadását. Épp a gyakorlati példákon sikerül demonstrálni az elméleti különbséget a *balance of power* fogalmának használata terén a klasszikus és a strukturalista realizmus, Morgenthau és Waltz vizsgálata között. Morgenthau munkáját elemelve Romsics azt is bemutatja, hogy az erőegyensúly a diplomataik jelentés- és viselkedésmintákat újratelmező ténykedése folytán az imént definiált második szinten is létezik. A fejezetek itt hibátlanul csúsznak egymásba: Morgenthau diplomáciai fejtegetése már a VII. fejezet kulcsfogalmát adó „nemzetközi moralitás” tárgyalását alapozza meg. A példa itt is gyakorlati: az első világháború strukturalis és klasszikus elemzése. Romsics ez utóbbi iskolával ért egyet abban,

Csörgő Attila, 1999.

hogyan a strukturalista modellek egyike sem tudja megválaszolni, miért választottak az államok a korábbi diplomáciai tudásukkal (rugalmas szövetségek) ellentétes megoldást. A klasszikus realizmus viszont két, egymást erősítő folyamatban találja meg a választ. Egyrészt a demokrácia nem kedvez az erőegyensúly jellegű problémarendezésnek, mivel az általa megkövetelt programszerű politizálás rugalmatlanná teszi az államokat. Henry Kissinger állításainak rekonstrukcióján keresztül azonban Romsics arra is rámutat, hogy ugyanez még inkább elmondható a diktatúrákról – a valódi probléma nem a konkrét politikai rendszerben van tehát, hanem tömegtársadalmi jellegében. Ezt a *balance of power* számára potenciálisan romboló erőt hajtja előre a másik folyamat, a tömegtársadalom folyamatait működtető nacionalizmus. Az így kialakuló politikai térben elkerülhetetlen a külpolitika céljainak a priori meghatározása, ezáltal a szövetségi rendszerek jegecesedése, és végső soron – így a klasszikus iskola – ez vezetett az első világháborúhoz. Vagyis annak a nemzetközi moralitáson alapuló politikai rendnek a csődjéhez, amelyet a VIII. fejezetben főszerepet játszó diplomaták működtetnek. Az ő szerepük megértéséhez Romsics először a „nemzeti érdek” fogalmát határozza le, amely nála nem azonos a nemzeti célként rögzített célkitűzésekkel. A nemzeti érdek sohasem pontosan meghatározható, hanem dinamikusan változó, fő tartalma pedig az állam mozgásszabadságának – az erőegyensúly elvét követő – megtartása a mindenkor változó nemzetközi politikai térben. A nemzeti érdek tehát nem a (pontosan sohasem meghatározható) tartalma, hanem az azt létrehozó tudás alapján ragadható meg („tartalom nélküli érdek”, 191. old.). Ennek a (szak) tudásnak a letéteményesei a diplomaták, akik folyamatosan oscilláló kapcsolatba kerülnek államaikkal a rövid távú biztonsági imperatívuszok követésének és a hosszú távú, rendszerszintű kooperációnak a keresztmetszetében. Ebből a rendszerből nem lehet kilépni: az állam felé való elmozdulás etikai problémát okoz (az emberi cselekvőség feladását), a nemzetközi közösség felé való elmozdulás pedig biztonsági kockázattal jár az állam szempontjából. Ez tehát a szó filozófiai értelmében véve tragikus helyzet, amelynek a diplomata, a nemzetközi kapcsolatrendszer kontingenciájához igazodva, részévé is válik. A realisták megteremtik az „állam orvos” történelmi alakját, amely azután az alteregójuk lesz.

A VIII. fejezet végén a klasszikus realizmus tartalmának újbóli feltöltése gyakorlatilag véget ér. Az általam azonosított harmadik program okán azonban Romsics azonnal harcra is küldi az újonnan felépített klasszikus iskolát. A tét nem kicsi: a diplomácia megszokott módszereiből való kiábrándultság 2001 szeptembere után beköszöntő korszakában kulcskérdés lett az egypólusú és demokráciaterjesztő amerikai külpolitika kritikája, amelynek eszközeként sok kritikus Carl Schmitt munkáját igyekszik felhasználni. Schmitt (újra)értékelése roppant aktuális kérdés, a szerző tehát

egy most zajló vitába kapcsolódik be. Romsics összefüggő szöveggként értelmezi Schmitt munkáit, többé-kevésbé „kimagyarázva” vagy figyelmen kívül hagyva belső inkonzisztenciáit. John McCormick nyomán⁹ azt vallja, hogy Schmitt a harmincas évekre a diktatórikus praxist legitimáló politikai teológussá vált. Romsics főként „a politikai” (a politikum) schmitti fogalmával, azaz az ellenségmegjelölés gyakorlatával foglalkozik, különös tekintettel arra az állításra, hogy a liberalizmus nemzetközi szinten képtelen a toleranciára, ezért alapvető apolitikussága ellenére egyszerre hiperpolitikai is. Schmitt elméletét fragmentáltan adja vissza, a számára fontos elemekre helyezve a hangsúlyt. A Schmittet érő kritikának két vonulatával foglalkozik. Egyrészt Huysmans nyomán a politikait a közösség homogenizációjának egységeként leplezi le, a schmitti kivételes helyzetet pedig Habermas alapján a „társadalmi túlélés” relativitásának eszközével hatástalanítja. Másrészt Levinast és Derridát követve a politikait úgy is leleplezi, mint az ölés ősi alakzatának manifesztációját, azaz mint a lemondást a megértésről – a megértés elutasítása pedig az etikai mérlegelés lehetőségét is kizárja. Agambenre támaszkodva pedig elutasítja a kivételes és a szuverenitás fogalmát. Egészében az utóbbi három szerző által preferált, etikai alapú „másik politika” céljai iránt mutat affinitást. Könyve végső céljához érve, ezen az oldalon veti be a klasszikus realizmust. Az eredmények vegyesek. A realizmus a diplomata fogalmán keresztül képes ugyan elhatárolódni Schmitt-től, a Levinas – Agamben – Derrida vonallal ellentétben viszont nem nyit utat a másik politika felé. Schmitt-tel szemben a realisták az államok létét csupán a diplomácia legitimitását és jelentőségét biztosító tökéletlenségnek látják, a diplomatáról tett állításaikat azonban képtelenek absztrakt szinten meghaladni, és így lemaradnak a kritikai „versenyben”. A jelenlegi nemzetközi politikai helyzetre vonatkoztatva Romsics – Michael C. Williams tanulmánya alapján¹⁰ – a schmitti hagyományt a neokonzervatívizmussal azonosítja, amellyel szemben az állítólag rugalmasnak megmaradó realisták elkerülik az ellenségglyártást. Ez pedig már elegetően hasznossá teheti a klasszikus realizmust, ha mérsékelni képes a nemzetközi politikát mindaddig, amíg el nem érkezőnk a „másik politikához”.

A recensens elégedettsége a szöveg tartalmával – a korábban jelzett fenntartások mellett – nem terjed ki a könyv pozicionálására a szerzői szándékok mezejében. Az első kérdést, azaz a tulajdonképpeni alultájékoztatót a szerzői szándékról már említettem. A második felmerülő kérdés nyelvi problémát érint. Romsics

9 ■ John McCormick: *Carl Schmitt's Critique of Liberalism: Against Politics as Technology*. Cambridge University Press, Cambridge, 1997.

10 ■ Michael C. Williams: What is the National Interest? The Neoconservative Challenge in IR Theory. *European Journal of International Relations*, 11 (2005), 307–337. old.

11 ■ Bíró Gáspár: *Bevezetés a nemzetközi politikai viszonyok tanulmányozásába*. Teleki László Alapítvány, Bp., 1998.

szövege ugyanis mind témáit, mind a felhasznált irodalmat tekintve egyértelműen a nemzetközi kapcsolatokról szóló egyik mainstream diskurzus pillanatnyi ívébe illeszkedik. Úgy tűnik, Magyarországon nem talál magának megfelelő kommunikációs partnereket. A problémát mintha maga is érezné, legalábbis erre utal egyik lábjegyzete, ahol Bíró Gáspár könyvét¹¹ az „egyetlen következetes, magyar szerzőtől származó strukturális realista” monográfiának nevezi. A feldolgozott irodalom alapján azt gondolhatjuk, a klasszikus realizmusról magyar szerző által írt „következetes monográfiák” számát Romsics ennyire sem becsüli, az egyébként roppant terjedelmes és átfogó bibliográfiában ugyanis Bíró mellett csupán Cs. Kiss Lajos, Horkay Hörcher Ferenc, Kiss J. László és Székely László jelenik meg a magyar szerzők közül, ráadásul egyikük sem kifejezetten a klasszikus realizmussal foglalkozó munkával. A szakmai közönség tehát meglehetősen szűk, és hasonló mondható el az olvasókról is. A könyv zárt témája és komplexitása miatt aligha alkalmazható egyetemi tankönyvként – hacsak nem egy speciális kurzus keretein belül. Innentől adja magát a kérdés: miért magyarul írta és jelentette meg az egyébként angolul, franciául és németül is kiválóan beszélő szerző? Ez rejtély, mint ahogy jelen sorok írója számára az is, készül-e, készült-e a könyvből angol verzió (ezzel kapcsolatban sem a könyv, sem a fellelhető internetes források nem tartalmaznak információt). Véleményem szerint ugyanis *A lehetetlen művészete* megérdemelne a nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó szakmai közönség egésze számára olvasható formában kiadott verziót. A szöveg friss, problémafelvetése aktuális, irodalomfeldolgozása kimerítő, objektivitásra törekvése inspiráló. A szöveg néholi túlbonyolítása mellett az egyetlen problémát tehát a szerzői szándék tisztázatlansága jelenti, amelynek kibogozása és a szöveg angolra fordítása után a könyv elfoglalhatja a helyét az általa idézett művek mellett minden realista konstruktivista polcán. Addig is, a téma (sőt témák) iránt érdeklődő, magyarul olvasók szerencsésnek érezhetik magukat, hogy az elsők közt tanulmányozhatják ezt a jól átgondolt munkát. □

REGIO 2009/4

BOSZNIA-HERCEGOVINA: A JUGOSZLÁV ÖRÖKSÉG

UGO VLAISAVLJEVIĆ

A jugoszláv kommunizmus és utána:
az etnopolitika kontinuitása

DŽELAL IBRAKOVIĆ

A nemzeti kizárólagosság, mint a szabadság tagadása

A MAGYARORSZÁGI CIGÁNYSÁG TÖRTÉNETÉRŐL

BINDER MÁTYÁS

„A cigányok” vagy a „cigánykérdés” története?

VÁRADI JÁNOS

A magyarországi cigány népesség számának alakulása
1850–1910

NAGY PÁL

Cigány foglalkoztatás-politika
Szabolcs-Szatmár megyében
(1951–1956)

MŰHELY

GYÖRGY ESZTER

A „Nyócker” – egy városnegyed,
mint reprezentációs eszköz

PRO ÉS KONTRA

ZILAHÍ LÁSZLÓ

Helyreigazítási kérelem

PAPP Z. ATTILA

„Teccettek volna korrektek lenni!”,
avagy érvek mosolyhoz

KRITIKA

VÁRI ANDRÁS

„...Ezt a területet osszuk szét a mi szlovák
földműveseinknek...”

LÁZOK JÁNOS

Gondolatok egy újabb Sütő-vita lehetőségéről –
avagy teljes lehetetlenségéről